

Deniz Hukuku ve Denizlerdeki Mineral Kaynakları

The Law of the Sea and Mineral Resources

M. Işık TURGAY (*)

Ö Z E T

Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı Sözleşme'sinin 1982 yılı sonunda, uluslararası toplumun büyük bir çoğunluğunca imzalanmış olması uluslararası alanda yeni bir düzenin başlamasına yol açmıştır.

Sözleşme, genişliği sınırsız iki boyutlu denizlerdeki alışılmış serbest kullanım ilkesini, yüzeyleri kadar derinliklerdeki kaynakların da söz konusu edildiği, sınırlı genişlikte ve üç boyutlu denizlerdeki işletmecilik ilkesine dönüştürmekte, Kuzey ile Güney arasında bilimsel ve endüstriyel alanda yeni işbirliği olanakları yaratmaktadır.

Denizlerin «Özel Ekonomik Bölge» «Uluslararası Alan» olarak ikiye ayrıldığı Sözleşme'de; kıyı ülkeleri, özel ekonomik bölgelerindeki, başta petrol olmak üzere tüm mineral kaynakları üzerinde ulusal egemenlik haklarına sahip olmaktadır. İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen Uluslararası Alan'daki, polimetalik yumrular ve son yıllarda bulunan polimetalik sülfidler gibi son derece önemli zenginliklerin araştırılma ve işletilmesi ise kurutacak «Uluslararası Denizyatağı Yönetimibnin denetiminde olacaktır.

Uluslararası Alan'daki denizyatağı madenciliğinin gerçekleşmesi konusunda artık herhangi bir kuşku yoktur, ve denizler dünya ekonomisinde çok önemli bir rol oynamanın başlangıç aşamasındadır.

(*) Jeofizik Yük. Müh- İşletme Yönetimi Uzmanı.

ABSTRACT

The signing of the third United Nations Convention on the law of the sea by the overwhelming majority of the international community international order.

The Convention replaces the traditional laissez faire system of freedom of the seas with an emerging system of management. In place of the two-dimensional boundless sea the Convention deals with a finite three-dimensional resource; its depth is of as much economic interest as its surface and it creates new forms of scientific and industrial cooperation between North and South.

The Treaty divides the ocean into two large areas: «Exclusive Economic Zone» over which the coastal state has national jurisdiction on all sort of resources, including petroleum and other minerals, and the «International Deep Seabed». All resources of international deep seabed including the polymetallic nodules and polymetallic sulfides which have been found in recent years are considered as «Common Heritage of Mankind». These resources are proved to be of vital economical importance and their exploration and exploitation will be under control of «International Seabed Authority» which is being planned to be established.

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansının (UNCLOS III) 15 yıllık çalışmasıyla ortaya çıkan «Sözleşme»nin 6 Aralık 1982 tarihinde Montego Bay'de (Jamaika) 119 ülkenin temsilcilerince imzalanmasıyla, uluslararası konferanslardan en uzununu sona ermiş ve uluslararası deniz hukukunda yeni bir sayfa açılmıştır.

Gerçekte söz ve kullanım hakkının daima güçlülüklerde olduğu denizlerde asırlar boyunca Hammurabi sonra da Rodos deniz yabaları geçerli olmuştur. Döneminin büyük gücü Roma, batı uygarlığının beşiği Akdeniz'i serbest deniz «mare nostrum» haline getirmiş, 1493 de İspanya ve Portekiz dünya denizlerini Cebelitarık sınır olmak üzere aralarında paylaşmışlardır. John Selden, *Tıncı aşırın büyük deniz gücü Britanya! için, kıyı ülkelerinin diğer ülkelerin geçiş ve kullanımlarını denetleme ve ücretlendirme yetkisine sahip olduğu kapalı deniz «mare liberum»*

kuramını ortaya atmıştır. Bu görüşün karşısına ise Hollanda'lı hukukçu Hugo Gratius'un; her ülkeden denizcilere açık ve tüm denizcilerin diğerlerinin haklarına saygı gösterdikleri «mare liberum» görüşü çıkarılmıştır. Günümüze yakın tarihî dönemlerde ise Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'nın sayılı ülkeleri denizlere hakim olan güçlülükler olmuştur.

Çağımıza kadar uygulamaya, ve genel kabule dayanan hukuk kuralları niteliğindeki Uluslararası Denizi Hukuku, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kıyılarına yakın denizlerde ve kıta sahanfıklarındaki canlı ve cansız kaynakları koruyabilmek diğer devletlerin bu kaynaklardan yararlanmalarını önlemek amacıyla ulusal egemenlik ve yetki alanlarını genişletmek isteyen kıyı devletleri, özellikle Lâtin Amerika Devlet'leri tarafından gündeme getirilmeye başlanmıştır. A.B.D. nin 1945 yılındaki Truman Bildirisi bu istemin somut anlatımı olmuş ve devletler arasında

bir yüzyıl önceki Afrika'nın paylaşımı savaşımına benzer bir oluşum, denizler için başlatılmıştır.

Bu uğraşın ilk aşamсында, bir yandan genel kabule dayanan kuralları daha sağlam bir yapıya kavuşturmak, diğer yandan yeni istemleri yanıtlayabilmek amacıyla 1958'de Cenevre'de Birleşmiş Milletler Birinci Deniz Hukuku Konferansı toplanmıştır. Konferans sonunda ortaya çıkan; Karasuları ve Bitişik Bölge, Kıta Sahranlığı, Açık Denizler, ile Açık Denizlerde Balıkçılık ve Canlı Kaynakların Korunması konularındaki 4 sözleşme, karasularının genişliği sorununa bir çözüm getiremediğinden, 1960 yılında yine Cenevre'de Birleşmiş Milletler II. Deniz Hukuku Konferansı'nın toplanması gereği ortaya çıkmış, fakat bu konferans bir sonuçta varamayarak dağılmıştır.

Cenevre toplantılarından kısa bir süre sonra, toplumsal gelişmelerdeki iki ana etken deniz hukuku konusunda, üçüncü B.M. konferansını toplanmaya zorlamıştır. Bu etkenlerden ilki. Kuzey Yarımküre'deki, toplumları ve bu ülkelerin endüstrileşme sürecindeki ülkelerle ilişkilerini derinden etkileyen, bilimsel-endüstriyel devrimin denizlere uzanan boyutudur.

Son yıllarda bilim ve teknolojiadaki gelişmeler denizlerde ekonomik bakımdan yeni yararlanma olanaklarını ortaya çıkarmıştır. Deniz tabanlarının derinliklerinde karalara oranla daha bol bulunan petrol ve doğal gaz ile, ileride değerlendireceğimiz diğer mineral zenginlikleri buna örnektir. Ayrıca hızlı nüfus artışının, şehirleşmenin ve endüstrileşmenin kirlenme konusunda yarattığı olumsuz sonuçlarla, aşırı avlanma, denizlerdeki canlı kaynakların tükenmezliği konusundaki düşünceleri değiştirmiştir. İkinci etken ise, çok sayıda Güney Yarımküre ülkesinin, Avrupa'nın denizci eski sömürge imparatorluklarından egemenliklerini kazanması sonucu dünya «uluslar topluluğunun yapısının değişmiş

olmasıdır. .Bağımsızlıklarına yeni kavuşan ülkeler, 1958 Cenevre Sözleşmelerini, kendilerinin katılmadığı ve büyük denizci devletlerin çıkarlarını gözetilen sözleşmeler olarak nitelemişler ve kendilerini bu sözleşmelerle bağlı görmemişlerdir. Cenevre'de yapılan ilk konferansa) 56 ülke katılmışken, B.M. Üçüncü Deniz Hukuku konferansına yaklaşık 150 ülke katılmış, ve Genel Kurul'da çoğunluk Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul uluslarına geçmiştir. Bu nedenle Konferans metninde yer alacak konular bu ülkelerce tartışılıp kararlaştırılmıştır, denilebilir.

Birleşmiş Milletler İli. Deniz Hukuku Konferansı, teknoloji ve Uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerle şekillendirilmiştir. Kuzey'den gelen bilim ve teknolojiadaki gelişmenin etkileri, denizlerde ulusal yetki alanlarının genişletilmesi düşüncesini getirmiş, Güney'den ise uluslararası ilişkilerdeki gelişmenin gücü ile, yeni güçlü uluslararası kuruluşlar kurulması istemi gelmiştir. Sözünü ettiğimiz bu iki gelişmenin izleri, 300 dolayında delegenin katıldığı bu en uzun uluslararası konferansın, 17 ana bölümde toplanmış 320 madde ve 9 ekten oluşan Sözleşmesinde, bir diğer deyişle «Denizler Anayasası»nda görülebilir.

En az 60 ülke tarafından resmen onaylandıktan sonra uluslararası yasa gücü kazanarak yürürlüğe girecek olan Sözleşme, A.B.D. ve Sovyetler Birliği gibi süper güçlerin yanısıra 15 kadar belli başlı endüstrileşmiş ülke tarafından da imzalanmamış olmasına karşın, - bu ülkeler kendilerine bu konuda ileride yapılacak çalışmalarla gözlemci olarak katılma olanağını sağlayan konferans sonuç belgesini imzalamışlardır. Sadece Türkiye hem Sözleşme'yi, hem sonuç belgesini imzalamamıştır-, daha yürürlüğe girmeden birçok bölümleri genel bir kabul görmüş ve çok sayıda devlet tarafından uygulamaya konulmuş bulunmaktadır.

2. SÖZLEŞMENİN GETİRDİĞİ YENİ BAZI KAVRAMLAR ve MİNERAL KAYNAKLARI

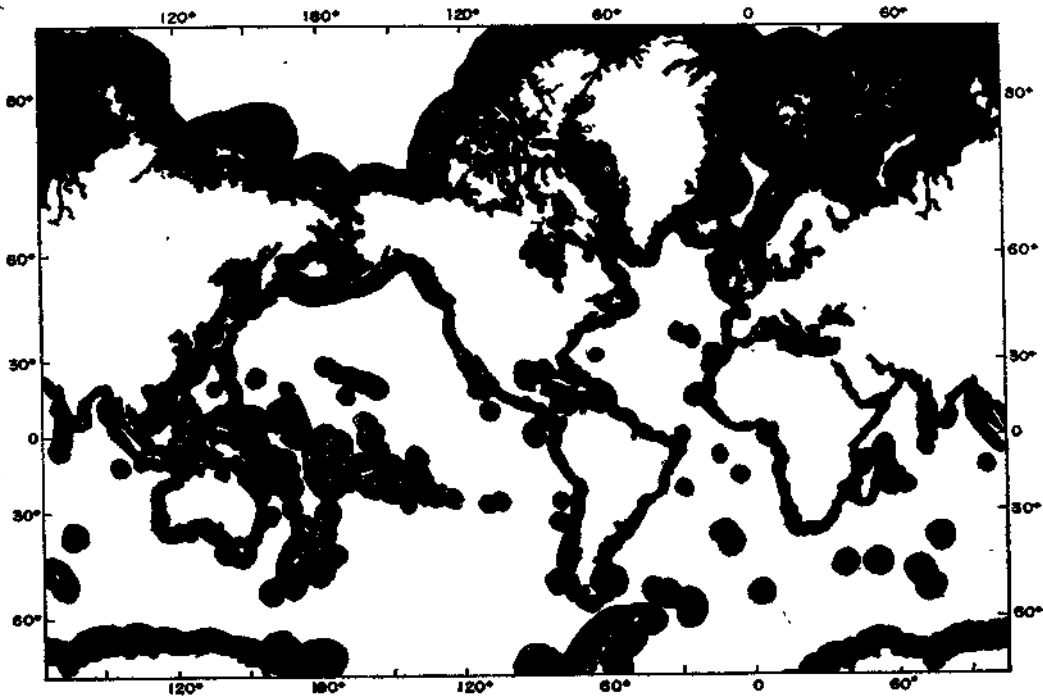
Birleşmiş Milletler III. Deniz Hukuku Konferansı'nın sonuçlarını içeren «Sözleşme» nin getirdikleri çok kısa bir şekilde özetlenmek istenirse; genişliği sınırsız iki boyutlu denizlerdeki alışılmış serbest kullanım ilkesi yerine, derinliklerindeki kaynakların da söz konusu edildiği, sınırlı genişlikte ve üç boyutlu denizlerdeki işletmecilik ilkesinin getirildiği söylenebilir.

2.1. Özel (Münhasır) Ekonomik Bölge

Sözleşme kıyı ülkelerine mutlak egemenliklerindeki 12 millik karasularından başka, kıydan itibaren 200 mil genişlikteki «Özel (Münhasır) Ekonomik Bölge» de de ulusal yetkiler tanımaktadır. Böylece dünya denizlerinin % 40'ı bunlara kıyaslı olan kıta yada ada devletlerinin işletmeciliğine bırakılmaktadır (Şekil 1). Bu bölgede, kıyı ülkesi tüm kaynakları kullanma

ve koruma hakkının yanısıra, bilimsel araştırma yapmak, yapay ada ve tesisler kurmak, deniz çevresini korumak için gerekli önemleri almakta da yetkili olmaktadır.

Özel ekonomik bölge kavramı, gelişmekte olan kıyı ülkelerince, kıyıları yakınlarındaki canlı kaynakların denizci büyük devletler tarafından avlanmasını, kendi deyimleriyle «yağma» edilmesini önlemek amacıyla ortaya atılmıştır. Gelişmiş ülkeler önce bu kavrama karşı çıkmış fakat, gelişmekte olan kıyı devletlerinin karasularını 12 milin ötesine, bozan 200 mile varan uzaklıklara genişletme eğilimlerini durdurmak amacıyla kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu özel yetki alanı, kıyı ülkesinin kıta sahanlığının uzanımının 200 mili aşması halinde, kıta sahanlığını kapsayacak biçimde 350 mile kadar genişleyebilmektedir. Ulusal yetki sınırları içindeki bu geniş bölgede canlı kaynakların yanısıra petrol, doğal gaz ve kömürden başka:

Sekil 1. Dünya denizlerindeki 200 millik Özel Ekonomik zon (karartılmış olarak gösterilmiştir)., (D.A. Ross, 1978).,

i) Plaser yatakları şeklinde bulunan; kassiterit, titanyum, manyetit, zirkon, ilmenit, rutil, monazit; altın, platin, elmas ve diğer kıymetli taşlar, kromit, kum ve çakıl,

ii) Deniz dibindeki sert kayalar içindeki yataklarda; bakır, nikel, krom, demir,

iii) Kimyasal çökelmeyle oluşmuş yataklar olarak ise fosforit, potas tuzları, gibi diğer mineral kaynaklarının da bulunduğu göz önüne alınırsa, Sözleşme'nin getirdiği yeni bir kavram olan özel ekonomik bölgenin önemi daha iyi anlaşılır. Nitekim günümüzde denizlerdeki bu mineral kaynaklarından; petrol ve doğal gaz 30'dan fazla ülkede, kömür; A.B.D., Kanada, Britanya, Japonya ve Türkiye'de, kalya; Tayland, Endonezya, Malezya ve Britanya'da, Mojanetit; Filipinler, Japonya, Avustralya, Britanya ve Hindistan'da, altın; Alaska'da (A.B.D.), elmas; G.B. Afrika'da (Namibia), kum ve çakıl; Britanya, Hollanda, A.B.D. ve İsrail'de, ilmenit, rutil, zirkon; Avustralya, Yeni Zelanda, Sri Lanka, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'da, kükürt; Meksika ve A.B.D.'de işlenmektedir.

Bu konferans hernekadar 1967 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Malta Delegatesi Arvid Pardo'nun yaptığı konuşmada, deniz yataklarındaki zenginlikleri yalnızca teknolojik yönden gelişmiş devletlerin kullanmasını önlemek amacıyla, «insanlığın ortak mirası» olarak kabul edilmesini önermesiyle başlamışsa da, «ulusal egemenlik» kavramının önem ve öncelik kazandığı bir toplantı ve denizlerin tarihteki en büyük paylaşımı şekline dönüşmüştür. Denizlerdeki yetki alanlarının genişletilmesi şeklindeki bu paylaşımından en fazla kazanç sağlayan ülkeler ise, başta; A.B.D., Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Sovyetler Birliği gibi bazı gelişmiş ülkelerle, Hindistan, Brezilya ve Meksika gibi gelişmekte olan birkaç büyük ülkedir.

2.2. Uluslararası Alan

Dünya denizlerinin uluslararası yetki sınırları dışında kalan bölümünün yüzeyi. Üçüncü Deniz Hukuku Sözleşmesi ile, tüm ülkelerin serbest kullanımına bırakılmakta, ancak bu alanların tabanlarının ve altlarının zenginlikleri yeni yeryüzünün % 42'si insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmekte ve «Uluslararası Alan» diye nitelenmektedir.

Uluslararası alandaki mineral yataklarının başlıcaları okyanus tabanlarındaki polimetallik yumrulardır. Kimyasal çökelmeyle oluşan bu yatakların önde gelen özellikleri; okyanus tabanlarında yaklaşık 5000 metre derinlikteki, yüzbinlerce kilometrekarelik alanda, birkaç santimetre kalınlığında bulunan iki boyutlu yataklar olmalarıdır. Bünyelerinde % 25 dolayında manganez içeren bu yumrular, manganez yumruları olarak da anılırlar. Fakat ekonomik önemleri toplam olarak % 3'den az oranda içerdikleri, nikel (% 1), bakır (% 1) ve kobalt (0,05) tan ötürüdür. Yumrular içerisinde kazanılabilecek miktarda ayrıca molibden, vanadyum ve titanyum da bulunmaktadır.

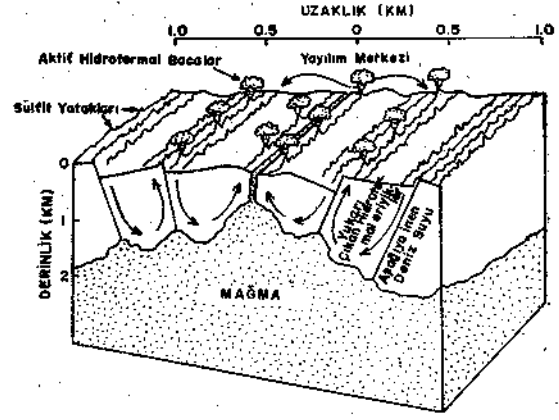
Bugüne değin bulunmuş polimetallik yumrular hernekadar genellikle ulusal yetki sınırları içindeki deniz tabanlarında bulunuyorsa da, ticari nitelikteki ilgi çekici yataklar uluslararası alandadır. Bunlardan en ümit vereni de, Hawaii'nin 1000 mil güneydoğusu ile Kaliforniya'nın 200 mil güneybatısında yer alan Clarion - Clipperton bölgesidir.

Polimetallik yumruların yanışı, son beş yıl içinde, Ekvator açıklarındaki Galapagos açılma zonunun (rift) volkanik bacalarında (Malahoff 1982), Orta Amerika ile Güney Amerika'nın kuzey bölümlerinin batı kıyıları açıklarındaki Doğu Pasifik yükselinde (Ballard, et alı, 1981 ve Hekinien, et alı, 1980), Kuzey Amerika'nın Oregon kıyısı açıklarında Şuan de Fuco okyanus sırtlarında (ridge) polimetallik sülfid yataklarının bulunması uluslararası alanda büyük ilgi yaratmış ve bu yatakla-

rın metl içeriklerinin manganez yumru- larına göre çok daha fazla olması, man- ganez yumrularının çekiciliğini de olduk- ça azaltmıştır.

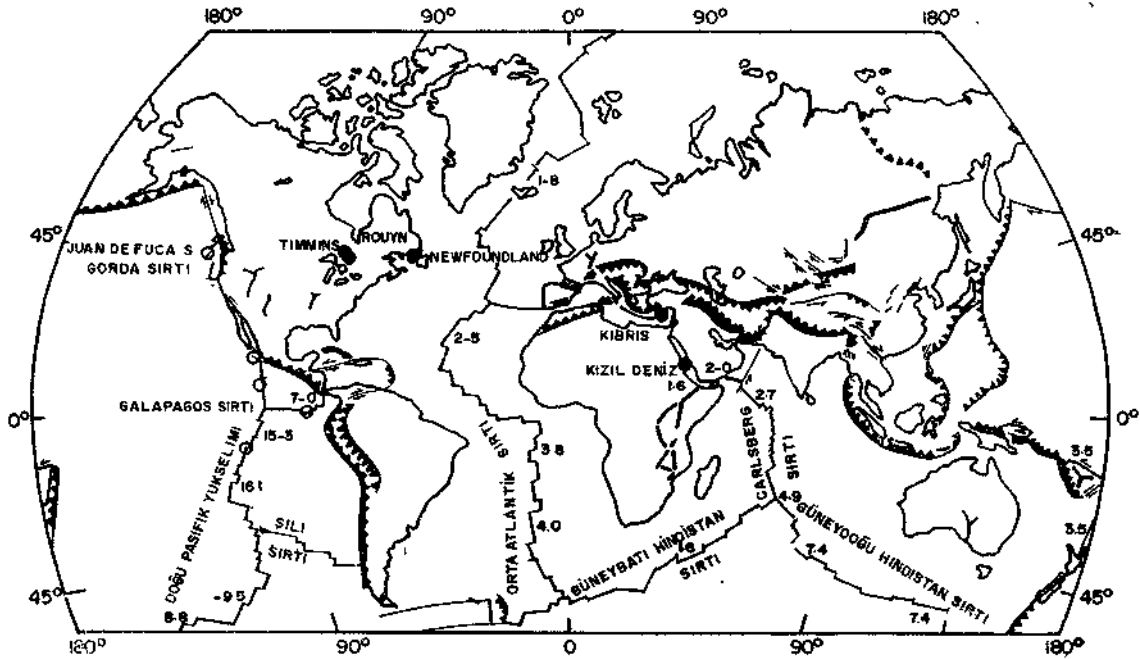
Kıta açılma zonunun derinliklerine sızıp volkanizmaya bağlı olarak ısınan je sıcak mineraller içeren suların, volkanik bacalar yoluyla donma noktası civarında- ki derin deniz sularına katılmasıyla oluşun hidrotermal polimetalik sülfid yataklarının (Şekil 2) bulunmasında en büyük etken, son yirmi yılda toplanan verilerin levha tektoniği ve hidrotermal cevher oluşum kuramları çerçevesinde değerlendirilmesi olmuştur. Bu hidrotermal oluşum, okyanus tabanı levha hareketinin devam ettiği mil- yonlarca yıldır devam edegelmektedir.

Bir yatağın yüzölçümünde olduğu ve cevherce zengin olduğu umulan okyanus sırtı kuşağının dünyadaki toplam uzunlu- ğunun yaklaşık 5.000 km. olduğu (Şekil 3) düşünülecek olursa, bu tür cevher yataklarından, okyanus tabanlarında irili ufak- lı binlerce olduğu söylenebilir.

Şekil 2. Doğu Pasifik Yükselimi'ne benzer bir deniz tabanı yayılan merkezinde cevher oluşumunu kuramsal olarak gösteren blok diyagramı (D.B. Duonahe., 1981).

Polimetalik sülfidlerin metal içerikleri çeşitli olup başlıcaları; çinko, bakır ve demirdir. Bu metallerin oranları ise, cevherin oluşum sıcaklığına bağlı olarak yataktan yatağa, hatta bir yatak içerisinde bile değişebilmektedir. Yatakların bir kıs-

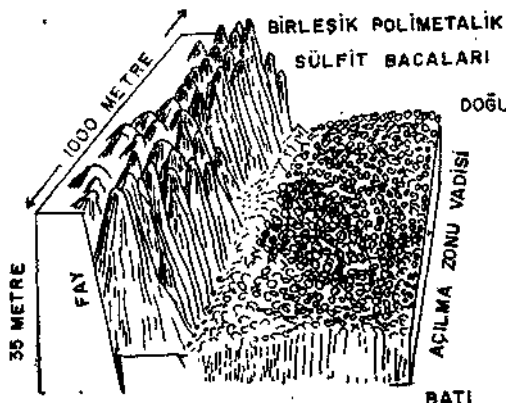

Şekil 3. Yeryüzündeki açılma zonlarının dağılımları. Sayılar santimetre olarak bir yıldaki açılma miktarını göstermektedir.

dir. Dalma, bindirme kuşakları düz hatlarla hareket yönü üçgenlerle belirlenmiştir (A. Malahoff, 1982).

mı çinko, diğer bir kısmı ise bakır yönünden zengindir. Örneğin, Galapagos açılma zonundaki yataktan alınan 7 örneğin ortalama $4,1 \text{ gr/cm}^3$ özgül ağırlığa sahip oldukları ve % 40 kükürt, % 38 demir, % 6,5 bakır, % 7 silikat, % 1 çinko, % 0,5 manganez, % 0,3 alüminyum, 360 ppm selenyum, 250 ppm kobalt, 270 ppm magnezyum, 181 ppm molibden, 215 ppm kurşun, 45 ppm arsenik ve baryum, 40 ppm'den az olmak üzere kadmiyum, krom, fosfor, civa, nikel, kalay, vanadyum, uranyum ve tungsten ile 0,2 ppm'den az altın, 21 ppm gümüş içerdikleri görülmüştür (Malahof 1982).

Polimetallik sülfidler, polimetallik yumrularından farklı olarak yaklaşık 3000 metre derinlikte yüzlerce metre *uzanan*, onlarca metre yükseklik ve genişlikteki üç boyutlu yataklarda bulunurlar (Şekil 4). Bu yatakların bulunduğu okyanus sırtı kuşağının büyük bir bölümünün uluslararası alanda yer aldığı düşünülürse, gelecekteki ticari işletmecilik açısından uluslararası alanın önemi ortaya çıkar. Ayrıca okyanus tabanlarındaki bu hidrotermal bacalardaki hidrotermal enerjinin ve mineral içeriğinin zengin çok ısınmış suların, buldukları yerlerde depolanması kavramının da ilgi göreceği düşünülürse, bu önem daha da artar.

Şekil 4. Galapagos açılma zonundaki polimetallik yataкта birleşik sülfid bacalarının şematik görünümü (A. Malanoff, 1982).

2.3. Uluslararası Deniz Yatağı Yönetimi ve Öncü Yatırımcılar

Derin deniz mineral kaynaklarıyla ilgili önemli gelişmeler içeren Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı Sözleşmesi'nde, uluslararası alan olarak niteleneri deniz tabanları ve bunların toprakaltı içindeki mineral yataklarının tüm insanlık yararına işletilmesinde yetki, insanlığın ortak mirası ilkesinden esinlenerek işlerliğe kavuşturulacak yepyeni bir uluslararası kuruluş, «Uluslararası Deniz Yatağı Yönetimi (Otorite)» ne bırakılmaktadır. Bu yönetimin madencilik kolu olan «İşletme (Enterprise)», *bütün insanlığın mail olarak açıklanan*, ulusal yetki sınırları dışındaki deniz yatağı sahasında yapılacak bütün araştırma ve işletme faaliyetlerinde dünya toplumu adına hareket edecek ve Kuzey ile Güney arasında, yardıma değil fakat paylaşmaya dayanan bir işbirliğinin adımları atılmış olacaktır. Böylece elli yıl öncesinin düşsel Avrupa Ekonomik Topluluğunun bugünün bir gerçeği oluşuna benzer şekilde, yirmi yıl öncesinde düş olan Uluslararası Deniz Yatağı Yönetimi de uluslararası hukukun bir gerçeği olmak üzeredir.

Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nın 30 Nisan 1982 günündeki toplantısında alınan kararla, 8 kuruluş, denizlerdeki mineral prospeksiyonu, arama ve işletme teknolojisi konularındaki ön yatırımları gözönüne alınarak «ön-öü yatırımcılar» olarak nitelenmişlerdir. Bu kuruluşlardan 4 tanesi, A.B.D., Belçika, Kanada, B. Almanya, Japonya, İtalya, B. Britanya ve Kuzey İrlanda, Hollanda gibi gelişmiş ülkelerin özel sektörlerinin oluşturduğu konsorsiyumlar, iki tanesi Fransız ve Japon kamu ve özel sektör kuruluşlarının oluşturduğu topluluklar, diğer iki tanesi de Sovyetler Birliği ile Hindistan'a ait devletçe desteklenen kuruluşlardır. Bu 8 kuruluşun yanısıra, gelişmekte olan ülkelerden öncü yatırımcı niteliğini kazanmak isteyenler, denizlerde minerallerle ilgili prospeksiyon, arama, araştırma ve geliştirme konularında 30

milyon U.S. \$ harcama yaptıkları takdirde, bu özelliği kazanabileceklerdir.

Öncü yatırımcıların çalışmalarından sorumlu Birleşmiş Milletler Doğal Kaynaklar Komitesi, Uluslararası Deniz Yatağı Yönetimi ile Uluslararası Deniz Hukuku Yargı Organı'nın oluşması için bir hazırlık komisyonu oluşturacaktır. Hazırlık Komisyonu, Denizyçrağı Yönetimi'nin bazı yetkileriyle donatılmıştır. 8u yetkiler arasında; araştırma alanları için öncü yatırımcılarca yapılacak başvuruları incelemek, ön araştırma verilerini kontrol etmek, Otorite'nin «İşletme»si için ayrılacak alanları seçmek, Otoriteye yapılacak teknoloji aktarımı ve geliştirmekte olan ülkeler elemanlarının eğitimi konularında görüşmeler yapmak, bulunmaktadır. Kısaca, Hazırlık Komisyonu, deniz madenciliği teknolojisinde; arama, araştırma ve geliştirme konularında bir geçiş dönemi sağlamaktadır.

Öncü yatırımcılardan herbiri Sözleşme'yi imzalayan devletlerden biri tarafında^ ekonomik olarak desteklendiği takdirde, 150.000 km²'yi geçmemek koşuluyla, uluslararası alanda mineral arama çalışmalarını ileri aşamalara götürme ve maden işletme proje çalışmaları yapabilecektir. Öncü yatırımcıların parasal yükümlülükleri, dönemsel harcamaları ile eğitim ve teknoloji aktarımı konularındaki yükümlülükleri belirlenmiştir. Uluslararası Deniz Yatağı Yönetimi'nin bu kuruluşlara koşut madencilik kolu olan «İşletme»nin çalışma başlangıcını öne alan düzenlemeler de yapılmıştır.

3. SONUÇLAR

Uygulanmakta olan deniz hukuku kurallarının yetersizliği nedeniyle toplanan Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı, birçok bakımdan deniz hukukuna yeni bir düzenleme getirmiş ve uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

Konferans sonucu ortaya çıkan Sözleşme'nin uluslararası toplumun ' büyük

çoğunluğunca imzalanmış olması, doğanın teknolojik gelişmeler sayesinde ulaşılabilen Uluslararası Alan'daki zengin kaynaklarının, tüm insanlığın yararına kullanılması konusunda umut vericidir. Ancak, ulusal genişlemenin en az kötü şekli diyebileceğimiz Özel Ekonomik Bölge kavramıyla, denizlerdeki ulusal yetki sınırlarının genişletilmesi, tüm insanlık yararına işletilebilecek alanları daraltan-ve uluslar arasındaki eşitsizliği arttıran bir kabul olmuştur.

Konferansın denizlerdeki ulusal yetki sınırlarını kesin ve hertürlü anlaşmazlığı ortadan kaldıracak biçimde belirleyeceğini umanlar için bu konferans, başarısız olmuştur. Tanımlanan sınırlamalar değişik anlama ve yorumlamalarla yeni istemlere yol açabilecek biçimde esnektir.

Gerek bu konuda gerekse diğer bazı konularda görüleceği gibi, Sözleşme, katılan çok sayıdaki ülkenin değişik yararlarını gözeten bir yaklaşımla düzenlenmiş oiması nedeniyle, anlaşılması kolay olmayan bir belgedir. En zayıf yanı ise, getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamada herhângibir yaptırım gücüne sahip olmayışıdır.

Günümüzde denizler, dünya ekonomisinde çok önemli bir rol oynamanın başlangıç aşamasındadır. Bugün dünya petrol üretiminin % 32'si denizlerden sağlanmakta, bunun dışında; kömür, kalay, kum ve çakıtaşı, tuz ve elmas dünya üretiminde paylarından söz edilebilecek ölçüde karasuları içinde işletilmektedir. Karalardaki metaller tükendiğinde, yada azaldığında, denizdeki mineral yataklarının teknolojik gelişmelere uygun olarak gereksinmeleri karşılayabilecekleri ve çağımızın sonuna gelmeden dünya petrol üretiminin yarısının denizlerden yapılacağı anlaşılmıştır. Ayrıca, okyanusların dalgalarında, alıçatma yükselmelerinde, sıcaklık ve tuzluluk farklarında ve deniz kökenli bitki artıklarında sahip oldukları büyük enerji rezervleri, denizlerin ekonomik önemlerinin artmasına ve katkı payı

artarak ulusların yaşamlarına girmesine neden olmaktadır.

Uluslararası alandaki denizyatağı madenciliğinin gerçekleşmesi konusunda da artık herhangi bir kuşku kalmamış olmasına karşın, zamanlama ve yeni endüstrinin, Üçüncü Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin çizdiği çerçevedeki şekli konusunda kararsızlıklar vardır. Metaller konusunda dünyada belirmiş ani ve çok gerekli bir gereksinimin olmayışı, petrol dışındaki deniz yatağı mineral kaynaklarının değerlendirilmesindeki gelişmeyi yavaşlatmaktadır. Bu gelişmenin hızı yasal düzenlemeler kadar, hafta onlardan daha çok ekonomik etkenlere bağlıdır. Bugünkü düşük metal fiyatları ortamında, karalardaki pek çok maden işletmesi kapatılır ve pek çok maden arama çalışması, geliştirilmesi gereken bir aşamada bekletilirken, bir tek projenin gerçekleşmesinin 1,5 milyar U.S. \$ olduğu denizyatağı madenciliğine petrol ve doğal gaz dışında hızla yönelmesine gerek yoktur. Bu nedenle, işletmeciler ticari anlamdaki denizyatağı madenciliğinin başlama tarihini olasılıklar biçiminde ortaya atabilmekte ve bu olası tarih politik etkenlere ve ekonomik göstergelere bağlı olarak her yıl gerilere itilmektedir. Nitekim, bir zamanlar 1985 yılı başlangıç olarak ileri sürülürken, şimdi 1990'lardan söz edilmektedir.

Bu gibi endüstrilerin olası gelişmesinin gerektirdiği en az geçiş süresi olan 20 yıl, deniz yatağı madenciliği için en fazla dikkat gerektiren dönemdir. Bu süre içerisinde deniz yatağı madenciliğinin dünya maden endüstrisindeki ön etkileri görülecek ve uluslararası ticari madencilik kuruluşu «İşletme»nin, uluslararası toplumun denetiminde ne tür bir işlevi olabileceği anlaşılacaktır. Deniz yataklarındaki zenginlerin işletmecilik açısından gelecekte kazanacağı büyük önemin yanısıra, okyanus tabanlarındaki hidrotermal enerjinin ve mineral içeriği zengin çok ısınmış deniz sularının buldukları yerlerde de-

polanması kavramı da ilginç gelişmeler düşündürmektedir.

Ülkemiz ise denizlerle çevrili olmasına karşın, denizlerinin «yarı kapalı deniz» niteliğinde oluşu nedeniyle. Sözleşme hükümlerinin, özel ekonomik bölge kavramıyla kıyı ülkesine tanıdığı haklardan tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Tersine bu yeni kavramın uygulanmasıyla çıkabilecek sınırlandırma sorunları, Türkiye'nin bu konudaki sorunlarını arttıracak niteliktedir. Türkiye, Karadeniz ve Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin çoğu gibi coğrafi yönden, devazantdjlı bir ülkedir ve Sözleşme'ye katılmamıştır. Ancak, Sözleşme'nin çok sayıda devlet tarafından kabulünü ve uygulamaya geçilişini de görmezlikten gelemeyecek ve çevre denizlerdeki sorunlarına bu gerçekler çerçevesinde çözüm araması gerekecektir.

Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi, uluslararası düzeyde yeni bir dönemin başlayışının belgesidir. Bu nedenle Türkiye katılmasa da, diğer uluslar gibi. Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni ve denizlerdeki kaynak işletmeciliğinin yeni işlevlerini gözönüne alarak hızla yeni yasal düzenlemelere gitmek ve denizlerdeki doğal kaynakları insanın yararına kullanmasını sağlayacak her türlü gelişmeye önem vermek zorunluluğundadır.

KAYNAKLAR,

- Rallard, R.D., Francheteau, J-, Jateau, T., Rangan, C, Normark, East Pacific Rise at 21° N: the volcanic tectonics and hydrothermal processes of the central axis: Earth and Planet. Sci- Letts- 1981, 55, 1-1-
- Cronon, D., Underwater Minerals: London, Academic Press, London 1980.
- Demirsoy, S-, Deniz Hukukundaki yeni gelişmeler ve madencilik ilişkisi; Maden Tetkik Arama Enst Derg. Sayı 79, Ankara 1972, s. 95-99.
- Hekinian, R., Feurier, M., Bischoff, T.L., Picot, P., Shanks, W-C, Sulfide deposits from the

- East Pacific Rise near 21°N: *Science* 207, 1980, pp- 1433-1444.
- Malahoff, A- A comparison of the massive submarine polymetallic sulfides of the Galapagos Rift with some continental deposits: *Marine Technology Society Journal*, Vol 1b, No 3, 1982, pp. 39-45-
- Malahoff, A., Polymetallic sulfides from the oceans to the continents: *Sea Technology*, Vol. 23, No: 1, 1982, pp. 51-56-
- Malahoff, A., New horizons for deep ocean minerals: *Sea Technology*, Vol. 24, No. 7, 1983, p. 19-
- Richard, A-, Legatski, *What should the United States do next?:* *Sea Technology*, Vol- 23, No- 1, 1983, p. 15.
- Richardson, E-, Sea law convention benefits U.S. national interests: *Sea Technology*, Vol- 23, No: 6, 1982, p. 19-
- Riedel, D-, *Manganese/Nodules: Dimensions Dimensions and Perspectives:* United Nations, Dordrecht, Netherlands. 1979-
- Rona, A-P., Polymetallic sulfides at seafloor spreading centers: A global overview: *Marine Technology Society Journal*, Vol. 16, No: 3, 1982, pp. 81-85.
- Ross, DA-, *Opportunities at sea:* Pergamon Press, New York 1978-
- Sea-bed Mining: LOI. Occasional Paper 7.
- Third United Nations Conference On the Law of the Sea; A/CONF- 62/122, U-N- New York 1982-
- Turgay, M-L, *Off-shore Oil and Gas: International Ocean Institute, Occasional papers, (Basımda) 1984-*